

УДК 343.982.3

А.Е. ВОЛКОВА, Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр при УМВС України в Сумській області

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- ДОВІДКОВИХ ОБЛІКІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ ДІЙ

Ключові слова: інформаційно-довідкові обліки, інформаційне забезпечення розслідування, слідчі дії, сліди злочину, комп'ютерні технології

Одним з найважливіших факторів, що визначають успіх і ефективність розслідування, є рівень його інформаційного забезпечення, тобто дій по виявленню й наданню (передачі) криміналістично значущої інформації безпосередньому користувачу. У літературі проблемам інформаційного забезпечення розслідування постійно приділяється велика увага. Теоретичним питанням використання інформації при розслідуванні злочинів присвячені роботи В.А. Журавля [1], В.Г. Лукашевича [2, 3], Є.Д. Лук'янчикова [4], Р.А. Усманова [5], М.М. Хлинцова [6] та ін. Разом із тим, завдання інформатизації процесу розслідування далекі від вирішення.

Так, загально визнаним є те, що найбільш ефективною формою роботи з великими обсягами інформації є системи криміналістичної реєстрації. Так, Р.А. Усманов вважає, що криміналістичний облік представляє собою інформаційно-пошукову систему правового характеру, яка містить масив криміналістичної інформації, перетвореної фахівцями за допомогою науково обґрунтованих методів і засобів з метою її використання в розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів [5, с.85]. С.А. Ялишев підкреслює, що раціональне використання криміналістично значущої інформації можливо тільки в рамках великої інформаційно-пошукової системи з використанням комп'ютерної техніки [7, с.40].

Криміналістично значущу інформацію можна умовно диференціювати на три групи [8, с.368]:

1. Актуальна криміналістично значуща інформація, тобто така, що знаходиться в прямому причинно-наслідковому зв'язку з подією злочину.

2. Умовна криміналістично значуща інформація, яка хоча й не знаходиться в прямому причинно-наслідковому зв'язку з подією злочину, але може сприяти слідству в розслідуванні справи.

3. Потенційна криміналістично значуща інформація, що не має й не може мати прямий причинно-наслідковий зв'язок з подією злочину, але об'єктивно необхідна для правильного вирішення справи, сприяє вирішенню завдань слідства. До неї належить довідкова інформація, яка характеризує індивідуальні й родові (видові) ознаки людини, матеріалів, речовин і виробів якісного й кількісного складу відомих речовин і матеріалів, їх фізичних, хімічних і інших властивостей, відомості про зразки виробів або продукції, які сприяють встановленню джерел походження об'єктів та ін. [9, с.14]. Система криміналістичного обліку, у рамках якого обробляється такого роду довідкова інформація, утворює порівняно новий вид обліку, так званий «інформаційно-довідковий криміналістичний облік».

У криміналістичній літературі питання використання інформаційно-довідкових обліків при проведенні слідчих дій належною мірою не розглядалися. Представляється, що цей важливий напрям, розвиток якого дозволить підвищити ефективність розслідування кримінальних справ. У зв'язку із цим, мета даної роботи – аналіз стану інформаційного забезпечення розслідування злочинів, використання інформаційно-довідкових картотек, розробка методичних питань забезпечення слідчих дій інформацією довідкового характеру на основі положень теорії криміналістичної реєстрації.

В.А. Журавель відзначає, що серед різноманітних форм інформаційного забезпечення слідчих найбільш продуктивними є інформаційно-довідкова, інформаційно-пошукова, інформаційно-модельна та інформаційно-консультаційна системи [1, с.175]. Найпоширенішими із зазначених систем в експертно-криміналістичній службі системі МВС України

ни є інформаційно-довідкова й інформаційно-пошукова системи, призначення яких – забезпечення пошуку і обробки даних, які відображені в різних видах криміналістичних обліків. Більш складною, з погляду внутрішньої архітектури і процесу побудови, є інформаційно-модельна система, яка призначена для пошуку й обробки даних, але, на відміну від попередніх, кінцевим результатом її застосування виступають певні інформаційні моделі. У цьому випадку можна говорити про ті об'єкти інформаційно-довідкових обліків, які є моделями об'єктів, що мають доказове значення. Надання в розпорядження слідчих такої криміналістичної інформації дозволяє слідчому приймати правильні тактичні рішення в різних складних слідчих ситуаціях. Великі перспективи мають інформаційно-консультаційні системи. Саме вони на підставі аналізу вихідної інформації допомагають правильно сформулювати слідчі версії та сприяти в обранні тактики проведення окремих слідчих дій. Так, слідчий може одержати дані про всі можливості інформаційно-довідкових картотек і колекцій про об'єкти, які в них вміщені, про шляхи отримання цієї інформації при проведенні слідчих дій. Однак, на наш погляд, саме ця форма застосування спеціальних знань і криміналістичних обліків на практиці використовується рідко, у той час, як дослідження свідчать про її значний потенціал, показують її велику ефективність [10, с.24].

Використання інформаційно-довідкових обліків має наступні цілі:

- нагромадження довідкових даних, які можуть бути використані для інформаційного забезпечення експертних досліджень, а також для розкриття, розслідування та попередження злочинів;
- забезпечення умов для діагностичних досліджень об'єктів, що надходять в експертну службу за допомогою облікових даних;
- сприяння розшуку об'єктів, відомості про які можуть бути отримані з використанням облікових даних;
- надання в розпорядження оперативно-розшукових і слідчих органів довідкової і орієнтуючої інформації, безпосередньо об'єктів

обліку для використання при проведенні слідчих і оперативно-розшукових заходів;

- одержання всебічної інформації про властивості (ознаки) об'єктів, джерела їх походження таке ін., методи вирішення задач у процесі експертного дослідження й т.д.

Таким чином, призначення довідкових обліків, крім безпосереднього забезпечення експертних досліджень, багато в чому орієнтовано на їх використання при проведенні слідчих дій під час розслідування злочинів. Зазначимо, що основною формою інформаційного забезпечення процесу розслідування є надання слідчому криміналістично значущої інформації, яка міститься в експертних висновках. Інші форми надання довідкової інформації в розпорядження слідчого практично не використовуються, що, безумовно, знижує ефективність інформаційно-довідкових обліків. Розглянемо, яким чином інформаційно-довідкові криміналістичні обліки можуть використовуватися при проведенні окремих слідчих дій.

У процесі огляду місця події велике значення має попереднє дослідження виявлених слідів з метою одержання вихідної орієнтуючої інформації, необхідної для пошуку й викриття злочинця по свіжих слідах [11, с.21]. Методики попереднього дослідження слідів взуття, злому, автотранспортних засобів, вогнепальної зброї, вибуху, лакофарбового покриття, світлосигнальних приладів, номерних позначень вузлів і агрегатів автотранспортних засобів та ін. досить докладно викладені в спеціальній літературі [12]. На наш погляд, вирішення завдань попереднього дослідження слідів повинне бути засноване на широкому використанні інформаційно-довідкових обліків, які ведуться в підрозділах експертно-криміналістичної служби МВС України [13].

Наприклад, за виявленим на місці події слідам взуття можна визначити тип, вид, модель взуття, його розмір, і на цій основі розрахувати приблизний зріст людини, яка залишила слід. Для цих цілей можуть бути використані довідкові матеріали, каталоги зі зразками взуття, картотечні фотообліки, а також відеообліки, які дають можливість за наявного малюнку підошовної частини взуття визначити конкре-

тну модель і одержати зображення її зовнішнього вигляду. Ефективність пошуку по довідкових обліках підвищиться, якщо спеціалісти на місці події будуть користуватися комп'ютером типу «Notebook» з модемом типу GPRS/GSM Wireless PCMCIA або мобільним телефоном, що підтримує функцію GPRS. Це дозволить не тільки переглядати в пошуковому (автоматизованому) режимі наявні на комп'ютері бази даних зразків взуття, але також підключатися до центрального серверу або до тих сайтів, де міститься необхідна інформація.

За аналогічною схемою можна проводити попередні дослідження з використанням інформаційно-довідкових обліків і інших слідів, виявлених на місці події. Так, дослідження слідів злomu з використанням натурних колекцій експертно-криміналістичного підрозділу дозволяє визначити вид використаного знаряддя, а також з'ясувати механізм злomu. Велике значення для пошуку транспортного засобу, яке зникло з місця події, мають результати попереднього дослідження його слідів. Найчастіше на місці події виявляють сліди ходової частини автомобіля, сліди виступаючих частин, уламки світлосигнальних приладів, частки краски, плями масла. Швидке встановлення по цих слідах марки і моделі транспортного засобу є першочерговим завданням. Провести якісне попереднє дослідження відзначених об'єктів без широкого використання відповідних видів колекцій неможливо. Ефективне використання інформаційно-довідкових обліків при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв [14, с.209]. При виявленні на місці події слідів пострілу, вибуху можна вже на стадії попереднього дослідження з використанням наявних баз даних по типам і видам вогнепальної зброї, вибухових пристроїв визначити їх модель, і тим самим забезпечити оперативних працівників важливою пошуковою інформацією.

На місці події можуть використовуватися й інші види інформаційно-довідкових картотек і колекцій, неодмінною умовою застосування яких є широке використання сучасних

комп'ютерних засобів і мереж, мобільних засобів зв'язку [15].

Важливим етапом проведення обшуку є ретельна його підготовка. При цьому можуть ефективно використовуватися інформаційно-довідкові криміналістичні обліки для одержання орієнтуючої інформації про слідоутворюючі об'єкти, які залишили сліди на місці події, а також для пошуку предметів злочинного зазіхання. При підготовці до обшуку важливо провести моделювання процесів взаємного обміну слідовою інформацією між різними об'єктами при здійсненні злочину, що дозволяє сформулювати основні техніко-криміналістичні завдання майбутнього обшуку: а) знайти ті об'єкти, якими залишені сліди на місці події; б) знайти ті об'єкти й сліди, які до місця обшуку принесені злочинцем з місця події [16]. На стадії збору орієнтуючої інформації складається докладний перелік об'єктів пошуку, якій включається в план обшуку. Виходячи з аналізу основних видів слідів, вилучених при огляді місця події, з використанням інформаційно-довідкових картотек і колекцій визначається вид слідоутворюючих об'єктів, які варто шукати при обшуку.

У випадку виявлення слідів взуття, то за допомогою довідкової колекції визначається вид, розмір, малюнок підосви взуття й готуються фотознімки із зовнішнім виглядом того взуття, яке варто шукати при обшуку. За допомогою колекції знарядь злomu визначається тип і вид інструмента, основні параметри його робочої частини й конструктивні особливості, спосіб виготовлення, що потім використовується при його пошуку. Аналогічна процедура застосовується й до слідів одягу, слідів автотransпортних засобів, слідів застосування вогнепальної та холодної зброї, вибухових пристроїв, різноманітних мікрооб'єктів, слідів рукавичок, часткам ґрунту, вузлам на мотузках і т.п.

Ефективно можуть використовуватися при підготовці до обшуку довідкові колекції й картотеки об'єктів тваринного та рослинного походження. Наведемо характерний приклад. У Роменському районі Сумської області на смітнику був виявлений труп гр. Лакізи з ознаками

насильницької смерті. При огляді трупа й одягу потерпілого на підошві взуття були виявлені волосся тварини. За характером слідоутворення можна було припустити, що волосся походить з тої ділянки місцевості, де скоєно вбивство. У зв'язку із цим велике значення для розкриття цього злочину мало одержання орієнтуючої інформації про видову належність виявленого на взутті волосся. Для вирішення цих питань саме й необхідно було використати довідкові дані по типах волосся тварин. У результаті проведених досліджень було встановлено, що волосся походить від кози. Після проведених пошукових заходів у поле зору потрапила гр. Волох, у якої була в господарстві коза. У ході проведення обшуку у дворі були виявлені численні волосся, подібні з волоссям тварини на взутті трупа, а також знайдені сліди крові на тачці, на якій перевозився труп на смітник. Усе це в комплексі дозволило вкрити А.А. Волох у вчиненні вбивства.

Наступним напрямком підготовки до обшуку є збір інформації про предмети, які були викрадені злочинцем. При підготовці таких матеріалів велике значення має звертання до різноманітних каталогів, довідковим даним, Web-сторінкам з описом і зовнішнім виглядом найпоширеніших об'єктів злочинного зазіхання, наприклад, ювелірних і інших виробів. Підготовча стадія збору орієнтуючої інформації закінчується складанням спеціальних пошукових таблиць [16, с.110] і підготовкою фототаблиць-орієнтувань, які містять ілюстративний матеріал, що може бути отриманий з інформаційно-довідкових картотек і натурних колекцій.

Інформаційно-довідкові обліки експертно-криміналістичних підрозділів можуть бути використані й при проведенні *допиту*. Так, при з'ясуванні обставин нападу із застосуванням вогнепальної і холодної зброї виникає необхідність визначення її видової належності. У цьому випадку ефективно можуть використовуватися колекції й картотеки зразків зброї, які демонструються допитуваному. Якщо відсутня можливість використання колекції зброї в натуральному вигляді, то доцільно скористатися каталогами, довідниками, енциклопедія-

ми, комп'ютерними базами даних. Можливе користування різноманітними інформаційними сайтами про зброю, боєприпаси та ін. (наприклад: <http://gunsite.narod.ru/>; <http://ekoczao.narod.ru/ball>).

Слід зазначити, що однією із завдань інформаційно-довідкових криміналістичних обліків є забезпечення слідчих і оперативних підрозділів не тільки обліковими даними, але й відомостями, що дозволяють самостійно отримувати доступ до довідкової інформації з різних каналів зв'язку. Тому, експертно-криміналістичні підрозділи повинні в рамках надання довідкової інформації інформувати слідчого про джерела інформації, які використовуються для поповнення довідкових фондів.

Важливою складовою допиту потерпілого є одержання по можливості повних даних про прикмети викрадених, наприклад, ювелірних виробів. При цьому важко обійтися без використання відповідного довідкового обліку. Каталоги ювелірних виробів можуть вестися в експертно-криміналістичних підрозділах, але необхідні дані можна отримати й через мережу Інтернет, де зосереджена велика кількість подібного роду інформації (наприклад: <http://www.jewellery.kiev.ua>). Особливість процедури допиту в таких випадках полягає в тому, що слідчий пропонує потерпілому переглянути на екрані монітора комп'ютера наявні бази даних з мережі Інтернет для пошуку схожого по виду виробу.

При допиті потерпілих і свідків-очевидців злочину можуть використовуватися колекції типажів осіб для опису зовнішності злочинця, а також каталоги для опису різних об'єктів, які перебували на злочинці: окуляри, сумки, парасольки, одяг й т.д. Ще приклад: свідок бачив автомашину, що збила пішохода, але описати її не може. При перегляді ж каталогу різних моделей автомашин можна з більшою ступеня точності визначити марку машини, що розшукують.

При допиті підозрюваних і обвинувачуваних для подолання їх відмови від дачі показань, викриття в неправді може використовуватися тактичний прийом наочності. Пред'явлення допитуваному різних фотогра-

фій, схем, зображень, об'єктів, у тому числі на екрані монітора може зробити на нього психологічний вплив, спонукати змінити свою позицію.

Із всіх видів *впізнання* довідкові обліки можуть використовуватися при пред'явленні для впізнання особи по фотографіях. Відповідно до тактики цієї слідчої дії необхідно підібрати фотографії не менш двох осіб, що не мають різких відмінностей від особи, яку впізнають. Підбір фотографій може проводитися з довідкових фондів картотеки суб'єктивних портретів, які ведуться в експертно-криміналістичних підрозділах МВС України [17]. В інших випадках підбір об'єктів може бути проведений з використанням комп'ютерних баз даних і мережі «Інтернет». Наприклад, можна підібрати в мережі «Інтернет» схожі ювелірні вироби, мобільні телефони.

При пред'явленні для впізнання предметів, звичайно, виникає необхідність підбору тих або інших об'єктів за принципом їх однорідності, деякі з яких можуть перебувати в натурних колекціях. Найчастіше це стосується зразків холодної і вогнепальної зброї, які можуть бути надані по запиту слідчого.

При проведенні *відтворення обстановки і обставин події* при перевірці показань на місці інформаційно-довідкові обліки можуть використовуватися в ході допиту перед початком слідчої дії в порядку, що вище вже розглянутий. Наприклад, можуть використовуватися об'єкти з колекцій для уточнення зовнішнього вигляду тих предметів, які плануються виявити в ході перевірки показань на місці здійснення злочину. При проведенні слідчого експерименту в деяких випадках також можуть знадобитися об'єкти з інформаційно-довідкових обліків. Для створення схожих, наприклад, звукових умов для перевірки можливості чути звук пострілу можуть знадобитися конкретні колекційні екземпляри вогнепальної зброї. При встановленні можливості існування якого-небудь факту, явища, механізму події або його деталей при певних обставинах, у тому числі механізму слідоутворення, використовуються об'єкти інформаційно-довідкового обліку (наприклад, при перевірці здатності ви-

готовити підроблений документ на комп'ютері, відкрити замок автомобіля та ін.).

З огляду на розмаїтість цілей і завдань проведених слідчих дій у ході розслідування кримінальної справи, необхідність з'ясування різноманітних обставин, які мають значення для справи, важко перелічити всі варіанти можливостей використання інформаційно-довідкових обліків. Але навіть розглянуті напрямки слідчої діяльності свідчать про значну ефективність їх застосування. Таким чином, формування і ведення розглянутих обліків експертно-криміналістичними підрозділами потребує подальшого вдосконалення та розв'язання питань належного криміналістичного інформаційного забезпечення процесу розслідування злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавель В.А. Информационное обеспечение процесса расследования: пути и средства // Вісник Академії правових наук. -2004. -№ 2. -С.175-179.
2. Лукашевич В.Г. До визначення поняття "інформація", що вживається в сучасному юридичному обігу // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту. -1998. -№ 2. -С.3-12.
3. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: Монография. -Киев: Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. -194 с.
4. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.09 /Нац. акад. внутр. справ України. -К., 2005. -36 с.
5. Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. -М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2006. -232 с.
6. Хлынцов М.Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. -Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1982. -158 с.
7. Ялышев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. -М.: Академия управления МВД России, 1998.

–146 с.

8. Криминалистика. /Под ред. Р.С. Белкина. –М.: НОРМА, 2001. –948 с.

9. Демина Р.Е. Проблемы криминалистической регистрации и ее использование в расследовании преступлений: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. -Саратов, 2001. –24 с.

10. Разумов Е.О., Волкова А.Е. Про вдосконалення непроцесуальної форми використання спеціальних знань // Криміналістичний вісник: Наук.-практ. зб. -2007. –Вип.1. –С.23-25.

11. Хаматов С.Х. Пути повышения качества осмотров мест происшествий специалистами экспертно-криминалистических подразделений, организация полноты исследования изъятых вещественных доказательств // Экспертная практика. -1996. –№ 39. –С.16-23.

12. Сырков С.М., Фефилятьев А.В. Проведение предварительных исследований материальных следов на месте происшествия. -М., 1986.

13. Наказ МВС України “Настанова про ді-

яльність експертно-криміналістичної служби МВС України” 30.08.1999 р., № 682 (зміни за наказом МВС України від 20.12.2000 р., № 900).

14. Ручкин В.А. Оружие и следы его применения: Криминалистическое учение. -М.: Изд-во «Юрлитинфлрм», 2003. –352 с.

15. Шербаковський М.Г., Волкова А.Е. Використання натурних колекцій при проведенні попередніх та перевірочних досліджень // Вісник Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ. -2007. –№ 38. –С.66-71.

16. Разумова А.Е. Деякі аспекти застосування спеціальних знань при підготовці до обшуку // Право і безпека. –2005. –Т.4. –№ 4. –С.107-110.

17. Разумова А.Е. Про підвищення ефективності використання криміналістичного обліку суб’єктивних портретів // Вісник Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ. -2007. –№ 36. –С.173-178.

Волкова А.Е. Використання інформаційно-довідкових обліків при проведенні слідчих дій // Форум права. -2008. –№ 1. –С.71-76 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08vaepsd.pdf>

Підняті проблеми підвищення рівня інформаційного забезпечення розслідування злочинів шляхом використання інформаційно-довідкових обліків. На основі положень криміналістичної реєстрації й інформатики розглянуті методичні питання використання довідкових картотек і колекцій при проведенні слідчих дій, запропоновані шляхи вирішення завдань із застосуванням сучасних комп’ютерних технологій.

Волкова А.Э. Использование информационно-справочных учетов при проведении следственных действий

Подняты проблемы повышения уровня информационного обеспечения расследования преступлений путем использования информационно-справочных учетов. На основе положений криминалистической регистрации и информатики рассмотрены методические вопросы использования справочных картотек и коллекций при проведении следственных действий, предложены пути решения задач с применением современных компьютерных технологий.

Volkova A.E. Use of directory accounts at realization of investigatory actions

Problems of increase of a level of a supply with information of investigation of crimes are lifted by use of directory accounts. On the basis of positions criminalistic registration and computer science are considered methodical questions of use of help card files and collections at realization of investigatory actions, ways of the decision of tasks with application of modern computer technologies are offered.